

การสร้างและการใช้สรรคและพยัญชนะตามหลักบาลีไวยากรณ์
Construction and Application of Meaning (Attha) and Expression (Vyanjana)
According to Pali Grammatical

มหาจิตรวัฒนา จารุธมโม (เสนอบ)

Phramaha Jitwattana sanob^๑

พระมหานุกูล อภิปยุณโณ (อริยธรรมวัฒนา)

Phramaha Nugoon Ariyadhammawattana^๒

Received: September 8, 2025 Revised: November 19, 2025

Accepted: December 15, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาโครงสร้างบาลีไวยากรณ์ (๒) เพื่อศึกษาการสร้างและการใช้คำศัพท์ในพระพุทธศาสนาตามหลักบาลีไวยากรณ์ (๓) เพื่อศึกษาสาระสำคัญของคำศัพท์ในพระพุทธศาสนา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร นำข้อมูลมาใช้ศึกษาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาแล้วเสนอข้อมูลเสนอเป็นรายงานการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า คำศัพท์ในพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก คัมภีร์ต่างๆ ในพระพุทธศาสนา หนังสือไวยากรณ์บาลี นอกจากนี้ยังพบในอรรถกถาและฎีกาทั่วไป มีการขยายความชัดเจน โดยคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนามีความสำคัญ เป็นคำที่สามารถสื่อความหมายได้หลายความหมาย สามารถพัฒนาบุคคลและสิ่งต่างๆ ให้ผู้ศึกษาได้เรียนรู้ กล่าวคำศัพท์ จดบันทึกคำศัพท์

สาระสำคัญของคำศัพท์ในพระพุทธศาสนา สามารถให้ความหมาย ปฏิบัติมุ่งให้เกิดประโยชน์และถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์และบรรพบุรุษผู้รักษาภาษามา พัฒนาผู้ศึกษาในด้านต่างๆ เช่น ด้านการสื่อสาร ด้านการเรียนรู้ ด้านการพัฒนาบุคคล ด้านการพัฒนาบุคคลิกภาพ ด้านมารยาท ด้านการอยู่ร่วมกับสังคมและวัฒนธรรม ด้านการปฏิบัติธรรม ด้านพิธี คำศัพท์ในพระพุทธศาสนาจะเป็นเหมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้า ที่ตรัสสอนพระธรรม ให้เพื่อสาธุชนได้เรียนรู้ ได้สัมผัสถึงอารมณ์ของศาสนาพุทธที่สงบจิต สงบใจ เจริญสติปัญญา พัฒนาการเรียนรู้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดของการศึกษาภาษาฯ ศึกษาธรรมไปควบคู่กัน สาระสำคัญของคำศัพท์ในพระพุทธศาสนาจะ ช่วยสร้างประโยชน์ สร้างแก่นแท้ของอรรถประโยชน์ของภาษา ที่จะช่วยส่งเสริม พัฒนาสิ่งต่างๆ ให้มีอายุต่อไป และถูกต้อง ตามแบบวัฒนธรรมที่ชนรุ่นหลังได้รักษาและสืบต่อกันมา เพื่อผลประโยชน์สูงสุดของศาสนา คือการเข้าใจแล้ว

^๑ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Master of Buddhism, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, E-mail: Jitwattana150@gmail.com, โทรศัพท์ ๐๘๒ ๑๐๑๘๗๕๔

^๒ นักวิชาการ, พระวิปัสสนาจารย์ E-mail: Nugoon666@gmail.com, โทรศัพท์ ๐๙๑ ๔๙๒๙๔๙๖.

นำไปปฏิบัติบูชาตามคำสอนต่อทั้งทางโลกทางธรรม สามารถนำตนพ้นจากทุกข์ ประสบสุขในการดำเนินชีวิต เรียนรู้ คำศัพท์ให้ผลทั้งโลกียะและโลกุตตระ บรรลุมรรคผลนิพพาน ตามความประสงค์ของพระพุทธเจ้า

คำสำคัญ: การสร้างและการใช้ธรรมและพยัญชนะ, บาลีไวยากรณ์, สารัตถะคำศัพท์ในพระพุทธศาสนา

Abstract

This research aims to study the formation and use of vocabulary in Buddhism according to Pali grammar principles ,as well as to examine the essence of vocabulary in Buddhism. Using documentary research methods, the data were analyzed through content analysis and presented in a descriptive-analytical research report. The findings revealed that Buddhist vocabulary mostly appears in the Tipitaka, various Buddhist scriptures, and Pali grammar texts. Additionally, these terms are found in commentaries and general judicial rulings, where they are elaborated clearly. Buddhist vocabulary holds significant importance as these words can convey multiple meanings. They contribute to personal development and help learners acquire knowledge by speaking and recording vocabulary. The essence of Buddhist vocabulary provides meaning and direct communication, including transmission, dissemination, reverence, and extended meanings such as showing respect through prostration, joining hands in prayer, and recalling the meanings of these words. Their practice aims to be beneficial and in accordance with the teachings of the Buddha and the ancestors who preserved the language. These terms develop learners in various aspects: communication, learning, personal development, personality, etiquette, social and cultural coexistence, meditation practice, and rituals. Buddhist vocabulary acts as a representation of the Buddha's teachings, allowing practitioners to learn and experience the peaceful, calm, and wise spirit of Buddhism. This enhances learning for the greatest benefit in language and Dharma study simultaneously. The essence of Buddhist vocabulary helps create benefits and the core usefulness of language, promoting and developing things sustainably and correctly in accordance with cultural traditions passed down through generations. The ultimate benefit for religion is understanding and practicing the teachings in both worldly and spiritual aspects, enabling one to overcome suffering and attain happiness in life. Learning this vocabulary yields both worldly and transcendental results, ultimately leading to enlightenment (Nirvana) as intended by the Buddha.

Keywords: Pali Grammar, Attha and Vyanjana, Essence of Buddhist Vocabulary

๑. บทนำ

ภาษาบาลี หรือที่รู้จักในชื่อ ภาษามคร มีต้นกำเนิดในอินเดียโบราณ และถูกใช้เป็นภาษาหลักภาษาที่มีความสำคัญในการรักษาและถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะในลักษณะของพระไตรปิฎก ซึ่งถือเป็นคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนา ถือเป็นภาษาที่มีบทบาทสำคัญในการ รักษา และ ถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธศาสนา^๓ การสื่อสารและการสร้างความเข้าใจในภาษาบาลีอาศัยโครงสร้างที่เรียกว่าอรรถและพยัญชนะ มีคำจัดความว่า (๑) อรรถ หมายถึงความหมายหรือเนื้อความ ที่พยัญชนะหรือตัวคำต้องการสื่อออกมา ซึ่งสามารถเข้าใจความหมายด้วยใจเป็นสิ่งที่พยัญชนะชี้ให้เห็น (๒) พยัญชนะ หมายถึงถ้อยคำ ตัวอักษรหรือถ้อยคำที่ใช้แสดงอรรถนั้นออกมา ซึ่งเป็นแก่นสำคัญของการถ่ายทอดเนื้อหาให้ลึกซึ้งและถูกต้อง โดยได้เห็นได้ยินด้วยประสาทสัมผัส คำศัพท์บางคำศัพท์ในพระพุทธศาสนา เมื่อเวลาล่วงผ่านไปตามกาลเวลา ทำให้สาระสำคัญและความหมายของคำนั้นเลือนหายไป หรือมีความหมายใหม่หรือถูกดุดกิ้นด้วยความเชื่อและหลักการอื่นที่เข้ามาปะปนผสมผสาน การเข้าใจภาษาบาลีจึงจำเป็นต้องเรียนรู้ หลักไวยากรณ์ และใช้ คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา เพื่อขยายความและตีความความหมายที่อาจซับซ้อนหรือเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ดำเนินการควบคู่กับการขยายความและชี้แจงเหตุผลที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในเนื้อหา หลักไวยากรณ์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าถึงแก่นแท้และหลักการความสำคัญ และประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถนำไปใช้ในการพิจารณาหรือประยุกต์ในบริบทต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม การศึกษาภาษาบาลีมีประโยชน์ทั้งในเชิงศาสนาและวิชาการ เพราะช่วยให้เข้าใจหลักธรรมได้ลึกซึ้งตรงตามเจตนาของพระพุทธเจ้า ไม่คลาดเคลื่อน สามารถสร้างความหมายที่ชัดเจนและถูกต้อง ซึ่งเป็นพื้นฐานในการศึกษาและการเผยแพร่ความรู้ทางศาสนา เพื่อให้ผู้ศึกษาสามารถแปลภาษาภาษาบาลีได้อย่างถูกต้องและตรงตามความหมายของพระไตรปิฎก ศึกษาความหมายของคำในภาษาบาลีให้ดีขึ้นได้โดยอาศัย อรรถกถา และฎีกา ซึ่งมีลักษณะการอธิบายเชิงวิเคราะห์ มุ่งให้เกิดความเข้าใจง่าย อีกทั้งยังได้เรียนรู้ความหมายจากฎีกาจารย์ที่ทำให้รู้ถึงแก่นสาระเนื้อหาแล้วอธิบายขยายความกว้างออกไป^๔ ควรดำเนินควบคู่ไปกับการศึกษาสาระสำคัญภายในคัมภีร์นั้น ๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับสูงอย่างมีระบบและลึกซึ้งยิ่งขึ้น^๕ นอกจากนี้ยังช่วยให้สามารถ นำคำสอนไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง และเผยแผ่พระธรรมได้อย่างถูกต้อง มีประสิทธิภาพ และร่วมสมัย จะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าถึงแก่นแท้และหลักการความสำคัญ และประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถนำไปใช้ในการพิจารณาหรือประยุกต์ในบริบทต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม^๖ ภาษาบาลีไม่ใช่เพียงภาษาสื่อสารธรรมดา แต่เป็นเครื่องมือหลักที่ช่วยในการเข้าถึง สัจธรรม และ บรรลุเป้าหมายทางจิตวิญญาณ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา จากองค์ประกอบเล็กน้อยไปสู่องค์ประกอบที่ใหญ่ขึ้นนั้น ภาษาบาลีหลักไวยากรณ์เป็นโครงสร้างที่สำคัญ โดยมีอรรถและใจความที่ชัดเจน ซึ่งนำไปสู่การใช้ประโยชน์ในลักษณะที่เป็นรูปธรรมและมีคุณค่าในสังคมมนุษย์และสรรพสัตว์

^๓ พระมหาโกมล กมโล, บาลีไวยากรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ห้างหุ้นส่วนจำกัด, ๒๕๖๔): ๑.

^๔ มพล สุยะตะ, “ลักษณะเด่นของผลงานวรรณกรรมบาลีของพระสิริมังคลาจารย์”, *Journal of MCU Haripunchai Review*, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๓): ๓๙๘.

^๕ พระมหาธัญสันต์ กิตติสาร, “การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบคัมภีร์พระบาลี: กรณีศึกษาอัมมจักกัปปวัตตนสูตร”, *วารสารพุทธพัฒนศาสตร์ศึกษา*, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๖): ๙๗.

^๖ พระนาถ โปธิญาโณ, “ศึกษาวินิจฉัยความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก”, *วารสารวิทยาลัยสงฆ์ลำปาง*, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๒):

ต่าง ๆ ภาษามีบทบาทสำคัญในการแสดงอารมณ์แก่ผู้สนใจ เมื่อผู้เรียนมีความเข้าใจตรงตามพื้นฐานที่ต้องการสื่อสาร จึงถือว่าเป็นสาระที่แท้จริงของภาษา การผ่านกระบวนการสร้างที่หลากหลายจึง ส่งผลให้การใช้ภาษากลายเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดข้อมูลและความรู้

๑.๒ คำถามวิจัย

๑.๒.๑ โครงสร้างบาลีไวยากรณ์เป็นอย่างไร

๑.๒.๒ การสร้างคำศัพท์ในพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๒.๓ สาระสำคัญของคำศัพท์ในพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาโครงสร้างบาลีไวยากรณ์

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาการสร้างคำศัพท์ในพระพุทธรศาสนา

๑.๓.๓ เพื่อวิเคราะห์สาระสำคัญของคำศัพท์ในพระพุทธรศาสนา

วิธีการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีขั้นตอนวิธีการวิจัย ดังนี้

๑. การรวบรวมข้อมูล ศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถกถาธรรมบท ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๖ รวมถึงคัมภีร์ของ โดยคัดเลือกจากแหล่งที่มีความน่าเชื่อถือ และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒. การจัดหมวดหมู่ข้อมูล นำข้อมูลที่รวบรวมมาจัดหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ๓ ด้าน คือ เพื่อวิเคราะห์สาระสำคัญของคำศัพท์ในพระพุทธรศาสนา

๓. การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์เนื้อหาข้อมูล (Content Analysis) โดยใช้หลักไวยากรณ์ เนื้อหาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา วิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นประเด็นสำคัญตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้สอดคล้องกับเป้าหมายเพื่อหาสาระสำคัญของคำศัพท์ในพระพุทธรศาสนา

๔. การสรุปผลและนำเสนอ การนำเสนอผลการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยสรุปเนื้อหาหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง รวมถึงที่มาของการสร้างคำและการใช้คำตามหลักบาลีไวยากรณ์ พร้อมระบุข้อเสนอแนะที่สามารถนำไปใช้ในการเรียนรู้และปฏิบัติหรือศึกษาต่อยอดต่อไป

ผลการวิจัย

๑ โครงสร้างบาลีไวยากรณ์ จากการศึกษาโครงสร้างบาลีไวยากรณ์ พบว่า จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับโครงสร้างของบาลีไวยากรณ์ พบว่า ระบบไวยากรณ์บาลีมีลักษณะเฉพาะที่ยึดหลักโบราณทางภาษาศาสตร์อินโด-อารยัน โดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่าง ธาตุ และ ปัจจัย ในการสร้างคำ คำในภาษาบาลีมีได้เกิดขึ้นอย่างไรแบบแผน แต่เกิดจากการประสานองค์ประกอบทางไวยากรณ์อย่างเป็นระบบ โครงสร้างพื้นฐานประกอบด้วยธาตุ (รากคำ), ปัจจัย (ส่วนเติม), วิภัติ (เครื่องหมายแสดงหน้าที่ทางไวยากรณ์), และสัมพันธบท ซึ่งร่วมกันกำหนดรูปและความหมายของคำในประโยค การจัดลำดับโครงสร้างเหล่านี้สะท้อนถึงตรรกะของภาษาและความประณีตในการ

ถ่ายทอดธรรมะ นอกจากนี้ยังพบว่า โครงสร้างบาลีไวยากรณ์เปิดโอกาสให้สร้างคำใหม่ได้ไม่จำกัด โดยเฉพาะในการสร้างคำศัพท์ที่สื่อความหมายทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ไวยากรณ์บาลีมิใช่เพียงเครื่องมือสื่อสาร แต่เป็นระบบความคิดที่มีผลต่อการเข้าใจธรรมะและคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องลุ่มลึก ดังนั้น โครงสร้างบาลีไวยากรณ์จึงมีคุณค่าทั้งในเชิงภาษาศาสตร์และเชิงปรัชญา

๒ การสร้างคำศัพท์ในพุทธศาสนา จากการศึกษาการสร้างคำศัพท์ในพุทธศาสนา พบว่า การสร้างคำในพระพุทธศาสนามีได้เป็นเพียงการรวมเสียงหรือรูปศัพท์ให้เกิดความหมายทั่วไป แต่เป็นกระบวนการที่อิงหลักไวยากรณ์อย่างเป็นระบบ และมีเป้าหมายเพื่อถ่ายทอดหลักธรรมอันลึกซึ้ง คำศัพท์จำนวนมากถูกสร้างขึ้นจาก “ธาตุ” ที่เป็นรากคำ ร่วมกับ “ปัจจัย” ที่เพิ่มความหมายเฉพาะเจาะจง ทำให้คำที่ได้มีมิติทั้งทางภาษาและทางธรรม คำในพระพุทธศาสนาหลายคำจึงมีความหมายซ้อนหลายชั้น เช่น คำว่า “ภิกขุ” มิใช่เพียงผู้ขอ แต่ยังหมายถึงผู้ฝึกตน ผู้ละกิเลส โดยผ่านกระบวนการสร้างคำจากบาลีไวยากรณ์ “ภิกขุ” แปลว่าผู้ขอ มาจาก ภิกข ธาตุในความขอ รู ปัจจัยหลักนามกิตก์ในการสร้างคำมีวิเคราะห์ว่า “ภิกขติ สีเลนาติ ภิกขุ (ผู้ใด) ย่อมขอ โดยปกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้ขอโดยปกติ “ภิกขุ” แปลว่าผู้ทำลายบาปอกุศลธรรม มาจาก ภิก ธาตุ ในความทำลาย รู ปัจจัยในหลักนามกิตก์ มีวิเคราะห์ว่า “ภินฺนติ ปาเปเก อกุสเล รมเมติ ภิกขุ (ผู้ใด) ย่อมทำลาย บาปอกุศลธรรม เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้ทำลายบาปอกุศลธรรม และคำว่า พรหมณฺ์ มิใช่เพียงผู้เป็นเหล้ากของพรหม แต่ยังหมายถึงผู้สหายมนต์ โดยผ่านกระบวนการสร้างคำจากบาลีไวยากรณ์ คำว่า “พรหมณฺ์” แปลว่าผู้เป็นเหล้ากของพรหม มาจาก พรหฺ ธาตุ ในความเจริญ, ประเสริฐลง ณ ปัจจัย ในหลักตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า พรหมโน อปจฺจํ พรหมณฺ์ ผู้เป็นเหล้ากของพรหม ชื่อว่า พรหมณฺ์ คำว่า “พรหมณฺ์” แปลว่า ผู้สหายมนต์ มาจาก อนฺ ธาตุ ในความส่งเสียง ลง ณ ปัจจัย ในหลักตัทธิต วิเคราะห์ว่า พรหมํ อดฺติ มนฺเต สขฺมายตีติ พรหมณฺ์ ผู้สหายมนต์ ตัวอย่างคำว่า พรหมณฺ์มาในพระไตรปิฎก

“ฌายี วิรขมาสินี กตกิจจํ อนาสว
 อุตตมตถิ อนุปฺตติ ตมหํ พฺรุมิ พรหมณฺ์”
 เราเรียกบุคคลผู้มีความเพ่ง ผู้ปราศจากธุลี
 อยู่แต่ผู้เดียว มีกิจอันกระทำแล้ว หอาสวะมิได้
 บรรลุประโยชน์อันสูงสุดแล้วนั้นว่า เป็นพรหมณฺ์”^๗

คำศัพท์เหล่านี้เกิดจากการตีความผ่านรากศัพท์และบริบทของหลักธรรม กระบวนการสร้างคำเหล่านี้ใช้ไวยากรณ์เป็นเครื่องมือจัดโครงสร้างความคิด เช่น การเน้นบทบาทของคำกริยาในฐานะธาตุแห่งการกระทำ และการใช้ปัจจัยเชิงจริยธรรมมาเพิ่มในคำ ทำให้เห็นความนุ่มลึกของภาษาเห็นถึงระดับของภาษาที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ

นอกจากนี้ยังพบว่า การสร้างคำศัพท์ในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงภารกิจทางภาษาศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการถ่ายทอดคำสอนด้วยภาษาที่แม่นยำ กะทัดรัด และเปี่ยมด้วยความหมาย ทำให้คำศัพท์หนึ่งคำสามารถเป็นคำสอนที่สมบูรณ์ได้ในตัวเอง งานวิจัยนี้จึงชี้ให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของไวยากรณ์บาลีในการสร้างคลังคำทางธรรมที่ลึกซึ้งและยั่งยืนต่อการศึกษพระพุทธศาสนาในระยะยาว

๓ วิเคราะห์สาระสำคัญของคำศัพท์ในพระพุทธศาสนา จากการศึกษาวิจัยเรื่องการวิเคราะห์สาระสำคัญของคำศัพท์ในพระพุทธศาสนา พบว่า คำศัพท์ที่ปรากฏในคัมภีร์บาลีมีคุณค่าทางความหมายลึกซึ้งยิ่งกว่าการแปลตรงตาม

^๗ ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๘๖/๘๔.

^๘ ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๘๓/๑๕๒.

รูปศัพท์เท่านั้น คำเหล่านี้มักมีรากฐานจาก “ธาตุ” และ “ปัจจัย” ในบาลี ซึ่งเมื่อประกอบกันแล้ว ไม่เพียงสร้างคำที่สมบูรณ์ในด้านไวยากรณ์ แต่ยังมีบรรจุหลักธรรมไว้ในตัวอย่างแนบแน่น การวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า คำแต่ละคำมีนัยยะทางธรรมซ่อนอยู่ เช่น คำว่า “วิปัสสนา” ซึ่งประกอบด้วย วิ (โดยประการต่าง ๆ) และ ปัสสนา (การเห็น) ไม่ได้หมายถึงการเห็นธรรมดา แต่หมายถึงการเห็นตามความเป็นจริง คือ เห็นไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นหัวใจของการปฏิบัติธรรม สาระดั่งที่พบในคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา มักเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลต่อการหลุดพ้น เช่น คำว่า “อริยมรรค” ซึ่งประกอบด้วยคำว่า “อริยะ” (ประเสริฐ) และ “มรรค” (ทาง) มีใช้เพียงถนนหรือเส้นทางทั่วไป แต่คือแนวทางดำเนินชีวิตเพื่อไปสู่ความสิ้นทุกข์โดยตรง คำว่า ความก้าวสู่อริยมรรค คือการเข้าสู่อริยมรรค^๔ นอกจากนี้ยังพบว่า คำศัพท์ทางธรรมเหล่านี้มีพลังทางจิตวิญญาณ กล่าวคือ เมื่อเข้าใจอย่างลึกซึ้งแล้วสามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติและแนวทางการดำเนินชีวิตของผู้ปฏิบัติได้อย่างแท้จริง การวิเคราะห์สาระดั่งของคำจึงเป็นประตูนำไปสู่ความเข้าใจธรรม ไม่ใช่เพียงการแปลศัพท์ แต่เป็นการเข้าถึงความหมายเชิงธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และถ่ายทอดไว้อย่างแนบคาย

สรุป

ภาษาบาลี เป็นภาษาที่ใช้ในการบันทึก พระไตรปิฎก และ หลักธรรมคำสอน ของพระพุทธเจ้า ซึ่งถือเป็นมรดกทางปัญญาอันล้ำค่าของชาวพุทธ การที่ภาษานี้ยังคงอยู่ได้ยาวนานนับพันปี แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างภาษาที่มั่นคงและมีความเป็นระบบ โดยเฉพาะในด้าน ไวยากรณ์ ที่มีความละเอียด ประณีต และมีตรรกะรองรับการสร้างคำ และประโยคอย่างชัดเจน ไวยากรณ์ภาษาบาลีอาศัย ธาตุ (รากคำ) และ ปัจจัย (คำเติม) เป็นแกนหลักในการสร้างคำ ทำให้แต่ละคำมีความหมายชัดเจน และสามารถติดตามที่มาได้ วิภัติ ในบาลีทำหน้าที่แสดงหน้าที่ของคำในประโยค เช่น ประธาน กรรม กริยา ซึ่งช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถตีความประโยคได้อย่างแม่นยำ แม้ไม่มีลำดับคำที่ตายตัว โครงสร้างแบบนี้เปิดโอกาสให้ภาษาบาลีสามารถ สร้างคำใหม่ ได้อย่างไม่จำกัด ทั้งยังสามารถสื่อความหมายเฉพาะทางธรรมได้ลึกซึ้งและแม่นยำ คำศัพท์ในบาลีไม่ใช่เพียงคำธรรมดา แต่หลายคำมี นัยยะทางธรรม แฝงอยู่ เช่น “ภิกขุ” ที่ไม่ใช่แค่ “ผู้ขอ” แต่หมายถึงผู้ฝึกตนเพื่อดับกิเลส ผู้มีจิตสงบแล้ว^๕ การเข้าใจคำศัพท์บาลีในบริบทของธรรมะ ต้องอาศัยทั้ง ความรู้ทางไวยากรณ์ และ การตีความตามหลักธรรม การสร้างคำและการวิเคราะห์สาระดั่ง การสร้างคำในบาลีไม่ได้ทำเพื่อความไพเราะหรือความสั้นยาวของถ้อยคำเท่านั้น แต่ทำเพื่อ ถ่ายทอดหลักธรรม ให้ชัดเจน ครบถ้วน และไม่คลาดเคลื่อน การวิเคราะห์สาระดั่งของคำทำให้ผู้ศึกษาสามารถ เข้าถึงเนื้อหาธรรมะ ได้ลึกยิ่งขึ้น เช่น เข้าใจจุดประสงค์ของคำสอน การปฏิบัติ และเป้าหมายของพระพุทธศาสนา คำเพียงคำเดียวในบาลีสามารถมีความหมายเป็น “ธรรมบท” ได้ เช่น “อนิจจัง” ซึ่งไม่ใช่แค่ “ไม่เที่ยง” แต่เป็นหลักสัจธรรมว่าทุกสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลง ภาษาบาลี: เส้นทางสู่ความเข้าใจธรรม ผู้ที่ศึกษาไวยากรณ์บาลีและศัพท์บาลีอย่างถูกต้อง จะสามารถ แปลพระไตรปิฎก และ เข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้อย่างลึกซึ้งและถูกต้อง ไม่ต้องพึ่งการตีความจากผู้อื่นเสมอไป การเข้าใจภาษาบาลีจึงไม่ใช่แค่เรื่องทางภาษาศาสตร์ แต่คือเส้นทางของ การปฏิบัติธรรมอย่างรู้แจ้ง เพราะสามารถเห็นความหมายตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้จริง ๆ ความรู้ด้านภาษาบาลีจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเข้าถึง สัจธรรม ทั้งในระดับโลกิยะและโลกุตระ ภาษาบาลีและไวยากรณ์ของมันเป็นระบบภาษาที่ลึกซึ้งและทรงคุณค่าทั้งในเชิงภาษาและเชิงธรรม การ

^๔ ชุ.ม.ท.อ. (ไทย) ๑/๑๓๕/๔๗๕.

^๕ ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๓๖๓/๕๓๒.

สร้างคำศัพท์และการวิเคราะห์สัรตถะช่วยให้เข้าถึงเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง การเรียนรู้ภาษาบาลีจึงเป็นเส้นทางหนึ่งสู่การเข้าใจและปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้องและลึกซึ้ง การศึกษาภาษาสามารถเริ่มต้นจากองค์ประกอบย่อยไปสู่องค์ประกอบที่มีโครงสร้างซับซ้อนมากขึ้น โดยโครงสร้างทางไวยากรณ์ถือเป็นรากฐานสำคัญที่รองรับการสื่อสารเชิงภาษา อันนำไปสู่การสร้างความหมาย (อรรถ) และใจความ (สาร) ที่ชัดเจนและเป็นระบบ ซึ่งเอื้อต่อการนำภาษาไปใช้ในเชิงรูปธรรมและก่อให้เกิดประโยชน์ในระดับบุคคล สังคม ตลอดจนสรรพชีวิตโดยรอบ ภาษาไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเป็นเครื่องมือในการสื่อสารเท่านั้น หากแต่ยังมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่หลักธรรมและแนวคิดเชิงจิตวิญญาณต่อผู้สนใจ โดยเมื่อผู้เรียนสามารถเข้าใจสารที่ผู้ส่งสารต้องการถ่ายทอดได้อย่างถูกต้อง ก็ถือว่าได้เข้าถึงสาระที่แท้จริงของภาษาอย่างแท้จริง กระบวนการสร้างภาษาที่หลากหลาย ทั้งในเชิงโครงสร้างและการประยุกต์ใช้ จึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการทำให้ภาษาเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการถ่ายทอดข้อมูล ความรู้ และคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

การวิเคราะห์สัรตถะของคำศัพท์ในพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของไวยากรณ์บาลีในมิติต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา ไวยากรณ์บาลีมิใช่เพียงศาสตร์แห่งภาษาในเชิงโครงสร้าง หากแต่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่เกื้อหนุนต่อการเข้าใจพระธรรมวินัยอย่างถูกต้องตามเจตนารมณ์ของพระพุทธองค์ โดยทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสื่อสารและถ่ายทอดธรรมะอย่างครบถ้วน ลึกซึ้ง และแม่นยำ ในด้าน ปริยัติ ไวยากรณ์บาลีช่วยให้สามารถเข้าถึงเนื้อหาของพระไตรปิฎกอย่างเป็นระบบ ผ่านการวิเคราะห์รูปคำและบริบททางภาษา ส่วนในด้าน ปฏิบัติ การเข้าใจคำสอนอย่างถูกต้องด้วยหลักไวยากรณ์ส่งผลโดยตรงต่อการฝึกสติ สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นแก่นของการปฏิบัติธรรม ในมิติของ การสื่อสาร ไวยากรณ์บาลีช่วยป้องกันการบิดเบือนของคำสอน ทั้งในงานแปล การเทศนา และการบันทึก ทำให้สารธรรมะถูกถ่ายทอดไปสู่สาธารณชนอย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งยังสนับสนุนการ วิเคราะห์ทางภาษาในเชิงวิชาการ โดยเฉพาะการแปลคำศัพท์ธรรมะที่มีหลายนัยในเชิงลึก เช่น อนัตตา หรือ อริยสัจ ซึ่งต้องอาศัยหลักไวยากรณ์ในการถอดรหัสความหมายที่แท้จริง ในบริบท สังคมและวัฒนธรรม ไวยากรณ์บาลียังสะท้อนคุณค่าทางจริยธรรม ความสัมพันธ์ของบรรพชิตและคฤหัสถ์ ตลอดจนบทบาทของพระศาสนาในสังคมพุทธ ขณะเดียวกัน การศึกษาหลักไวยากรณ์ยังเป็นการ ฝึกปัญญาเชิงวิเคราะห์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระปราโมทย์ วาทโกวิโท และพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาวิทยากรต้นแบบตามแนวทางของพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัย การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นกิจกรรมสำคัญที่สืบทอดโดยตรงจากพระพุทธองค์ผู้เป็นต้นธารแห่งพระธรรมคำสอน พระพุทธเจ้าทรงมิได้เก็บรักษาธรรมะไว้เพื่อตนเอง แต่ทรงมอบหมายหน้าที่อันทรงคุณค่านี้แก่สาวกผู้รู้แจ้งตามรอยเรียกว่า “อนุพุทธ” เพื่อให้เป็นผู้สืบทอดและนำคำสอนออกไปสู่หมู่ชนทั่วไป การเผยแผ่ธรรมจึงเป็นการส่งต่อ “ศาสนแห่งธรรม” ซึ่งมีไม่เพียงการบอกเล่าทางวาจาเท่านั้น แต่ต้องอาศัยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในหลักธรรม ความเหมาะสมแห่งกาล และเจตนาบริสุทธิ์ในการยังประโยชน์แก่สัตว์โลก การเผยแผ่นี้มิได้มีรูปแบบตายตัว แต่อาจปรากฏในรูปของการแสดงธรรม การแปลคัมภีร์ การสอนบาลี หรือแม้แต่การดำเนินชีวิตให้เป็นแบบอย่างที่ดี โดยทั้งหมดล้วนเป็นการส่งผ่านพระธรรมคำสอนที่มีรากฐานจากพระไตรปิฎก อันเป็นหลักฐานคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธองค์อย่างแท้จริง

ขอเสนอแนะ

จากการศึกษาผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเรื่องการสร้างและการใช้รรถและพยัญชนะตามหลักบาลีไวยากรณ์ มาปรับใช้ ๓ ด้าน คือ (๑) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (๒) ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ (๓) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การส่งเสริมการเรียนการสอนบาลีไวยากรณ์ควรเน้นการให้ความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับวิธีการสร้างคำและการใช้รรถและพยัญชนะอย่างถูกต้อง เพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของภาษาบาลีในพระพุทธศาสนา รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรที่มีมาตรฐานและครอบคลุมเนื้อหาตามหลักบาลีไวยากรณ์อย่างเป็นระบบ รวมถึงส่งเสริมการอบรมครูผู้สอนให้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

(๑) ควรจัดทำนโยบายด้านการศึกษาภาษาบาลี โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนการสอนบาลีไวยากรณ์ที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ดั้งเดิม เพื่อธำรงไว้ซึ่งความบริสุทธิ์ของภาษาพระพุทธศาสนา

(๒) ควรสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรบาลีไวยากรณ์ ให้มีความครอบคลุมทั้งด้านอรรถและพยัญชนะ โดยเน้นความเข้าใจเชิงลึกในโครงสร้างภาษาบาลี การสร้างคำ และการตีความเชิงไวยากรณ์

(๓) หน่วยงานด้านการศึกษาและพระพุทธศาสนา เช่น กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และมหาวิทยาลัยสงฆ์ ควรมีบทบาทในการพัฒนาและจัดทำหลักสูตรบาลีไวยากรณ์ร่วมกันในระดับชาติ

(๔) ควรส่งเสริมการอบรมและพัฒนาครูผู้สอนบาลีไวยากรณ์ ให้มีความรู้ลึกในด้านอรรถพยัญชนะและการวิเคราะห์คำตามหลักไวยากรณ์ เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(๕) ควรจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรที่เพียงพอ สำหรับการพัฒนาเอกสารประกอบการสอน สื่อการเรียนรู้ และเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับบาลีไวยากรณ์ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าถึงองค์ความรู้ได้สะดวกและทั่วถึง

(๖) ควรบูรณาการบาลีไวยากรณ์เข้ากับการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับสูง เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจพระธรรมวินัยได้อย่างถูกต้องตามต้นฉบับ

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

ผลการวิจัยนี้ควรนำไปปรับใช้ในการจัดทำสื่อการเรียนการสอนที่เข้าใจง่ายและสอดคล้องกับบริบทการศึกษาในปัจจุบัน โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้ในสถานศึกษาที่มีการสอนบาลี นอกจากนี้ ควรใช้ผลการศึกษานี้เพื่อพัฒนาหลักสูตรหรือคู่มือสำหรับการฝึกอบรมทั้งผู้เรียนและผู้สอน เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในโครงสร้างและการใช้รรถและพยัญชนะได้อย่างถูกต้องแม่นยำ

(๑) ควรนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการจัดทำสื่อการเรียนการสอน ที่มีรูปแบบเข้าใจง่าย ทันสมัย และเหมาะสมกับระดับความรู้ของผู้เรียน ทั้งในรูปแบบเอกสาร คู่มือ หรือสื่อดิจิทัล

(๒) ควรพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนบาลีไวยากรณ์ โดยบูรณาการแนวคิดเรื่องการใช้รรถและพยัญชนะอย่างเป็นระบบ ตามผลการวิจัย เพื่อให้ผู้เรียนมีความเข้าใจในโครงสร้างภาษาบาลีอย่างถูกต้อง

(๓) ควรจัดทำคู่มือหรือเอกสารประกอบการเรียนการสอน สำหรับครูผู้สอนและนิสิต/นักเรียนในสถานศึกษาที่มีการสอนบาลี เพื่อใช้เป็นแนวทางในการถ่ายทอดเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างคำและการใช้รรถและพยัญชนะ

(๔) ควรนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการจัดอบรมครูสอนบาลี โดยเน้นให้ครูมีความเข้าใจเชิงลึกในด้านไวยากรณ์ เพื่อพัฒนาคุณภาพการสอนและเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน

(๕) ควรส่งเสริมการนำองค์ความรู้จากงานวิจัยไปใช้ในห้องเรียนจริง ทั้งในระดับโรงเรียนพระปริยัติธรรมและระดับอุดมศึกษา เพื่อให้การเรียนการสอนบาลีมีความแม่นยำ ลุ่มลึก และเชื่อมโยงกับหลักพระธรรมวินัยได้อย่างเหมาะสม

(๖) ควรสนับสนุนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ ระหว่างสถาบันที่สอนภาษาบาลี เพื่อแลกเปลี่ยนสื่อการสอน วิธีการถ่ายทอด และแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับผลการวิจัย

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

(๑) ควรศึกษาเปรียบเทียบการใช้อรรถและพยัญชนะในคัมภีร์บาลีต่าง ๆ เช่น พระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม เพื่อให้เห็นความแตกต่างและพัฒนาการของการใช้ไวยากรณ์ในบริบททางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

(๒) ควรศึกษาการประยุกต์ใช้อรรถและพยัญชนะในงานแปลพระไตรปิฎกหรืออรรถกถา เพื่อวิเคราะห์ว่าผู้แปลมีการรักษาเจตนารมณ์ของต้นฉบับบาลีได้มากน้อยเพียงใด อันจะช่วยให้เห็นผลของการตีความทางภาษาที่มีต่อสาระธรรม

(๓) ควรวิจัยด้านการเรียนการสอนอรรถและพยัญชนะในหลักสูตรพระปริยัติธรรมและมหาวิทยาลัยสงฆ์ โดยมุ่งวิเคราะห์วิธีการถ่ายทอด การเข้าใจของผู้เรียน และแนวทางพัฒนาสื่อการสอนที่สอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่องไวยากรณ์บาลี

(๔) ควรวิจัยด้านการเน้นการสื่อความหมายและสารัตถะ ไม่ใช่แค่รูปแบบแม่ไวยากรณ์จะเป็นโครงสร้างสำคัญ แต่เป้าหมายสูงสุดคือการ เข้าถึงเนื้อหาธรรมะหรือข้อความในพระไตรปิฎก ดังนั้น ควรฝึกอ่านและแปลบาลีโดยมุ่งเน้นที่ “ใจความ” หรือ เจตนารมณ์ของผู้แต่ง

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

_____ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ อักษรวิธี ภาคที่ ๑, พิมพ์ ครั้งที่ ๔๓,

(กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๖๐): ๕.

สมเด็จพระสังฆราช (ปสุตเทว). บทสวดมนต์ฉบับหลวง. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๕: ๔.

(๒) วิทยานิพนธ์:

ธีรโชติ เกิดแก้ว. “สารัตถะของคำว่า “นโม” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์. มหาวิทยาลัยหัว
เฉียวเฉลิมพระเกียรติ. ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๘.

(๓) บทความ:

พระมหาจุมพล สุยะตะ, “ลักษณะเด่นของผลงานวรรณกรรมบาลีของพระสิริมงคลอาจารย์”, *Journal of MCU Haripunchai Review*, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๗): ๓๙๘.

พระมหาธัญญ์สันต์ กิตติสาร, “การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบคัมภีร์พระบาลี: กรณีศึกษาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”,
วารสารพุทธพัฒนศาสตร์ศึกษา, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๖): ๙๗

พระนาง โพธิญา, “ศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษพระไตรปิฎก”, *วารสาร
วิทยาลัยสงฆ์ลำปาง*. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๒): ๖.

